

LIETUVOS MOKSLEIVIAI - TREMTINIŲ KELIAIS

Besileidžiančio reaktyvinio lėktuvo iliuminatoriuje atsiveria nuostabus vaizdas: taiga, Sibiro upių tinklas su plačiai issiliejusia Angaros upė. Netrukus Lietuvos Komunistinės Jaunimo Sąjungos CK organizuotos ekspedicijos tremtinių keliais Irkutsko srityje 61 dalyvis išlipa Belaja kariniame aerodrome. Iš visų respublikos rajonų sukoplektuoti moksleiviai pasiskirstė į keturias grupes. Kauniečio J. Into ir vilniečio J. Žilio vadovaujami turistai čia atsisveikina su delegacijos vadovu Arvydu Kalėda. Jie aplankys Čeremchovą, Talnikus, Taiturką, Taljanus, Sabalinoje ozero, Zimą, Zulumanę, Meždugranką, Centrinių Chazeną. Kitos dvi grupės kartu su televizijos filmavimo grupe bei žurnalistais V. Kavaliauskiene iš "Seimos" žurnalo ir G. Adomaityte iš "Komjaunimo tiesos" autobusais pasiekia Irkutską. Pagal išduotus žemėlapius su pažymėtomis Lietuvių tautos tremties vietomis numatyta aplankyti lietuvių kapus, juos inventoriuoti, sutvarkyti, ieškoti gyvų Stalinizmo liudininkų. Panevėžiečio V. Gervės vadovaujama grupė pasirinko mašrutą: Kardonas, Šriednia, Malyškinas, Charkatajus, Alatajus, Čeremšanka, Balšaja Rečka, Listvianka. Eilučių autorius vadovaujama grupė atsitiktinsai pasirinko dzūkų tremties vietas Manzurką - Kačugą ir kitus kaimus prie Prie Lenos upės.

Gabenome kuprinėse ne tik maistą, bet ir palapines, miegmaišius, darbo īrankius, atminimo lentas, numatytas sumontuoti lietuvių kapinėse. Buvome pasiryžę pėsčiomis bet kokiui oru nukeliauti virš 130 km. ir gyventi lauko sąlygomis, kad nors dalinai pajusti tremtinio dalią. Liepos 24d. Irkutsko autobusų stoties išankstinė kasa bilietus į Manzurką (200 km.) galėjo parduoti tik 27 dienai. Teko kreiptis į apskrities komjaunimo komitetą, kur mums skyrė agitacinių autobusų ir dar tos pačios dienos vakare iskleidėme palapinę Manzurkos upės pakrantėje. Pakeliui, pravažiavus Ust-Ordinską, pavojome lietuvių dviratininkų, kurie toliau pasuko link Baikalo ežero. Tai pirmosios tokios turistų grupės, pasiryžusios patikslinti Irkutsko srityje lietuvių 1941 - 1953 metų mirties zonos ribas, surinkti objektyvią medžiagą apie buvusių tremtyje ir kaupti ją, padedant kitiems keliautojams Sibiro žeme. Šio straipsnio skiltytojai gali gauti informaciją apie aplankytas vietas Sibire arba notintys pateikti savo žinias skambina Arvydai Kalėdai Vilniuje tel. 630-19, 636-320. arba Alytuje 5-70-25 R. Kazlėnui.

(bus daugiau)

Rimantas Kazlėnas

Alytaus 2 PTM direktorius

LIETUVOS MOKSLEIVIAI - TREMTINIŲ KELIAIS

Manzurka - būdingas Sibiro užkampio kaimas - knygnešio Juozo Akelaitio (1880.03.25 - 1949.07.29) ir kitų lietuvių tremties vieta.

- Tévelis sunkiai sirgo, kamavo radikulitas, inkstų uždegimas, todėl nuo pat Jonavos 1949.03.25 d. iki Irkutsko stoties balandžio 14dienos pragulėjo vagone ant grindų - prisimename dukters Laimos Akelaitytės žodžius, patogiai įsitaisę PAZiko sėdynėse. - Irkutsko stoties rampoje praleidome visą dieną. Čia buvo tikras "vergų turgus". Kolūkio, tarybų pirmininkai rinkosi iš tremtinių sau tinkamą darbo jégą. Pagaliau mūsų Šeimą: tévelius, seserį Alę, broli Algimantą kartu su karininko Mykolo Dabulevičiaus Žeima:žmona Aldona, dukterimi Danute pakrovė į sunkvežimių Visą naktį važiavome 200km. link Lenos upės

- Juozas Akelaitis tarp penkerių brolių ir vienos sesers buvo vyriausias - pasakojo dukra, aplankius ją Kaune ekspedicijos vadovams. Jo veiklai įtakos turėjo trys dėdės kunigai, kurie vienu metu atvažiuodavo atostogauti į gimtajį Paežerėlių km. Liudvinavo valsčiuje, Marijampolės apskrityje. Šeimoje susirinkdavo gydytojai ir kiti išsilavinę žmonės. Anksti Akelaitis pradėjo platinti "Varpą", "Ūkininką", "Vienybę XX Lietuvininkų" bei lietuviškus atsišaukimus. ~~1901 metais caro žndarų suimamas ir napie metus kalinamas Kalvarijos kalejime, o vėliau etapais ištremiamas ketveriems metams į Manzurką. 1905 metais, grižęs iš XXXXXXXX tremties, dirbo Marijampolės "Šviesos" draugijoje, kuria vėliau rusų valdžiai uždarant buvo kalinamas arti metų laiko Kalvarijos kalejime ir ištremtas iš Suvalkų krašto visam caro būvio laikui. Kurį laiką dirbo "Vilniuje" / Maujosios Gadynės / administratoriumi~~ Čia buvo suimtas, 3 mėn. kalinamas Vilniaus Lukiškių kalėjime ir ištremtas iš Vilniaus. Karo metu tremtiniu buvo išvykęs į Rusiją, apsistoję Mogiliovo mieste, bet iš šio miesto žandarų buvo ištremtas ir įkurdintas Šklovo miestelyje, kur dirbo lietuvių tremtinių komitete ir 1917 m. atstovavo vietos lietuvių kolonijai Rusijos lietuvių seime Petrapilyje. Sugrižęs iš Rusijos savo apylinkėje dirbo visuomeninį darbą. 1926-27 metais buvo atstovu Lietuvos seime, valstiečių liaudininkų frakcijoje. Sékmingai ūkininkavo Virš 60 ha žemės plote, augino apie 100 avilių bičių, eksportavo medų į užsienį, turėjo automatizuotas fermas. Po karo palikę ūki pasitraukė į Marijampolę, vėliau pas giminęs Kaune. Reikėjo pradėti gyvenimą iš naujo, tačiau 1949 metai privertė rasti ^{naujų} jegų gyventi tik šią kartą Sibiro platybėse. -

Turėdami tokias žinias apie knygnešį ir keletą nuotraukų iš ~~žiniomyk~~
Kiškis Akelaičio šeimos albumo, atvykome į Manzurką. Temo, todėl išsi-
 virę arbatos ir truputį užkandę, suvirtome į palapinę. Dvi pirmos ~~žmonių~~
~~žmonių~~ praleistos kelionėje be normalaus miego padarė savo: 20 žmonių
 10-vietėje palapinėje po minutės paskendo sapnuose.

Keliama 7 valandą. Ryte tvyro rūkas, krenta gan stambi rasa. Matosi,
 kad diena bus labai karšta. Pusė devynių patraukiame į Manzurkos ka-
 pines ieškoti lietuvių kapų. Paėjus 4 km, ant kalno atsiveria kapinių
 panorama. Visiems sukelia pritrenkiantį įspūdį: visur figūravo žydra
 ir žalsva spalva, raudonos žvaigždės, skardiniai vainikai, geležinės
 tvorešės narvų pavidalu ir aukšta žolė. Ant kapo pagal vietinių pap-
 roti paliekama maisto likučių ir butelys su "braškės" likučiais.

Pro vartus jėjus, beveik tiesiai pakilus takeliu, išeiname prie Juo-
 zo Akelaičio kapo, kurį padeda atpažinti L. Akelaitytės nuotraukos,
 darytos 1949 metais palaidojus tėvą. Salia randame dar 3-4 lietuvių
 kapus, tačiau atpažinimo žymiu, išskyrus mažą lietuvišką kryžių, jokių.
 Skirstomės darbus. Nuspręsta Akelaičio kryžių parvežti į Lietuvą, o
 jo vietoje pastatyti varinį paminkliuką, atvežta iš tėvynės. Reikalinga
 atlikti betonavimo darbus, naujai užtverti tvoras, sutvarkyti aplinką.
 Vadovė Felicija su mérchinomis ir Renatu iš Klaipėdos patraukia į
 kaimą. Turi rankose to meto kaimo planą ir keletą nuotraukų. (1950m.
 mokytojų kolektyvas ir L. Akelaitytės klasė). Pro valgyklos senajį
 pastatą (dabar gyvenamasis namas) įsukama į mokyklos kiemą, kurios
 vietoje tuo metu stovėjo cerkvė (1958m. sudegė). 1980m. buvo pastatyta
 800 vietų mokykla, tačiau dabar mokosi tik 300 vaikų. Užėję į mokyklą
 sutinka Ūkvedė Duben Valentina, Konstantinovna 1939 metų gimimo, kuri
 mokykloje dirba 12 metų. Prisimena, kad 1949 metais šalia jų, kaimynys
 téje gyveno keletą lietuvių šeimų. Pavardžių ji neprisimena. Jos mama
 su viena lietuvių dirbo kolūkyje melžéjomis. Jnai pati draugavo su
 lietuvių vaikais, dažnai jų šeimose vaisindavo naminę duoną, pyragai-
 čiais. Lietuvius skaito darbščiais, svetingais, kulturingais. Ūkvedė
 telefonu pákvietė geografijos mokytoją Nečejeva Marija, Vasiljevna
 1934 metų gimimo, kuri su anūkais ruošėsi eiti uogauti, tačiau suži-
 nojusi mūsų turistų misiją, pakeitė šios dienos planus. Mokykloje
 dirba nuo 1961 metų, veda mokyklos metraštį, renka žinias apie lietu-

vius. Pagal pateiktas nuotraukas, nurodo mums gyvusius liudininkus, mokytojus ir mokinės. Dar pamini, kad 1961 metais mokykloje dirbo Faina Kazimirovna, matematikos mokytoja, Jana Juozovna - bibliotekininkė.

Čia prieina buvusi tuo metu pradinių klasių mokytoja Surstova Nadežda Timofejevna. Prisiminimus toliau pasakoja abi viena kita papildydamos. Žiūrėdamos į to meto nuotraukas, dvi pagyvenusios moterys džiaugiasi kaip maži vaikai. Nutolsta į praetį, kaip nekeista prisimena visus, kur gyvena, koks likimas. Krykščia prisiminę šavarades, linksmas akimirkas ir verkia, užplūdus tam siems prisiminimams. Mokytojų kolektyvas buvo geras, puikiai sutarė, lietuvių mokytojai buvo gerbiami, bendravimas buvo laisvas. Užklausus apie Akelaičių šeimą:

-Pomniu ja etu intelligentnuju semju. Vse byli stroinyje, spokoinye, vežlivyje-pirmoji reagavo Nadežda. Sofija Georgevna Akelaitienė dėstė vokiečių kalbą, buvo puiki mokytoja ir motina. Jai visuomet skaudėjo kojas. Duktė Laima dėstė fizinį ir vokiečių kalbą, o Alė - muziką, kražia sūnus Algimantas dirbo įvairius darbus žemės ūkio darbus arba miško kirtime.-

-Kaž prisimenate, kas iš lietuvių palaidoti kapinėse?-užklausė vadovė.

-Senukas (Akelaitis), žuvo prikabinėtoja Adelė Pledaitė, mažas vaikas ir dar pagyvenęs žmogus -vardino Surstova, tačiau tiksliau apibūdinti kapus nesiryžo.

Išsisémus informacijai, mokytoja Nečejeva pasisiūlo palydėti grupe iki buvusios Leimos Akelaitytės mokinės Bočarovos Galinos Petrovnos 1930m. gim. namo. Pensiminkė, tačiau dar dirba buhaltere tarybiname ūkyje. Laima prisimena, kaip puikią mokytoją, kuri mergaitėms daug davė gyvenime. Ką jinai išmokė atsimena iki šių dienų. Mena, kaip ruosési spektaklui, kuris rajone užėmė pirmąją vietą. Nebuvo medžiagų, tai iš marlės siuvo suknutes, jas krakmolijo. Kadangi trūko berniukų, ją aprėngė berniuku. Parodžius spektaklio dalyvių nuotrauką, ji apsiverkė.

-Voobšče, eta Laima byla očen umnaja!-pridurė.

Gerai prisimena vokiečių kalbos mokytoją Juozą Navaką, kurio žmona Palmyra ir duktė Loreta dar nesulaukusi 2 metų buvo atvežta į Manzurką kartu su Akelaičių šeima. Mokinėms labai jisai patiko.

-Jisai buvo toks gražus,kad visi i ji tiktais žiūrėjo,o šitos vokiečių kalbos taip nieko ir neišmokome.

Toliau pasukame į ~~operativnaja~~ gatvę Nr.23 pas Silkejėvą Mariją 1925 m.gimimo. Šalia jos gyveno Dabulevičiaus,Akelaičių,Rupeikos šeimos.Lietuvių apsilankymas jai labai malonūs.Brangūs jai jaunystės prisiminimai,bendravimas su Rupeikos šeima!

Televizijos filmavimo grupė įamžinė lietuvių namą toje pačioje gatvėje Nr.24,bei kai kuriuos vietinių gyventojų prisiminimus.Vėl visi susirenka į kapines,kur sutvarkius lietuvių kapus,organizuojamas mitingas skirtas Juozo Akelaičio 109 gimimo metinėms ir mirimo 40-mečiui.Kapą puošia lauko gėlių vainikai,dega jubiliejinės žvakutės,kapinių tyloje skamba ~~XXXXXXKXKXKX~~^o poeto Jono Greičiūno balladės apie mygnešį posmai:

.....

,,Sūduvis ...Akelaitis ...Taigi,

Nuo Marijampolės esu

Tai kur,tautiečiai,lekiat staigiai?...

Ar tik nemano - iš tiesų? -

Išvežt iš Lietuvos visų? ...

Pagerbę Lietuvos šviesulius,tylos minute,grįžtame į stovykląs prie Manzurkos upės.Dékojame moksleiviams už darbštumą,už greitą adaptaciją Sibiro žemėje,o svarbiausia,kad būtu toks,koks yra.Bendri kelionės rūpesčiai,atsakomybės jausmas už lietuvių tautą,greitai subūrė darnų,draugišką,paslaugų kolektyvą.Pavalgius stiprią vakarienę(piėtus sutaupėme),jaunimas pralinkmėja,ne tik pravardėmis pasiskirsto,bet sukuria komjaunuoliška tremties dainą.Dūkštiečio Roko Kalvaličio rankose virpa gitaros stygos,o draugai pritaria:

↓ šiaure,↓ šiaure,↓ laimę,↓ laimę,

↓ šviesų rytojų,↓ tam siajų mirtij

.....

Saulė krypsta į vakarus,vinguriuoja Sibiro švari upė,tolumoje taige,kalnai.Nejučiomis palyginu šią dieną su L.Akelaitytės prieš 39 metus aprašytą draugams laiške savo darbo dieną Manzurkoje:

,,Siandien anksti iš ryto pasiruošiau kelionei: visa mokykla eina į mišką malčių pieauti.Mokiniai ėjo su piūklais,su kirviais - pasiruošę darbui.Aš ir p.Navakas ėjom paskutiniai.Prieš mus keliuku,besivinguriuojančiu į kalnus,žengia minia.Kažkas taip liūdnaus,skaudaus.Neatrodo,kad tai būtu linksmi,kupini jaunystės džiaugsmomokiniai,kurių žingsnius visuomet lydi daina ir juokas.Ne,tai tik

pilka minia,kurią paivairina tiktai baltos,raudonos mergaičių skarutės.Jeigu ne jos,tai minia visiškai susilietu su kalnų pilkumu.

Kelias rangosi tarpukalne.Praeinam akmeninių kalnų.Stebimės nuostabiaus vaizdais.Vis dažniau ir dažniau nuvargę nuo kelionės,atsilieka mažos mergaitės ir pačios vos galėdamos paeiti manęs klausia ar nepavargau.Padrąsinu jas,kitas aplenkiu ir vis einu ... einu.Iš kalnų vinguriuoja sraunus upelis,seni apsamanojė medžiai nusvirę virvandens,šonais auga krūmai,didžuliai,išsikerojė.

-Džiunglės -sako p.Navakas

-Džiunglės - pakartoju ir aš,nes iš matytų paveikslų ir seniai skaitytų knygų ir man toks džiunglių vaizdas susidarė.Pamažu kildamas keliukas mus atvedė į pačią viršukalnę.Matyti tarpukalnės,kalnai Prasideda tikros taičios:seni didžuliai medžiai.

Direktorius suskirsto brigadomis ir mokytojų vadovaujami vaikai pradeda piauti medžius.Visas miškas pilnas alaso.Aš vaikštau nuo vienos prie kitos grupės,žiūrau,stebiuosi,kai kam padedu.Pagaliau pietūs.Susėdė ant kelmų,xxžkai mokiniai raišioja krepšelius.

O mane miškas vilioja ir vieniša atsiskyrusi nuo viso triukšmo klystu vis giliau,vis giliau į taigą.Apsižvalgau- aš nežinomuos kalnus 10 km nuo Manzurkos.Truputį baisu.Noriu grįžti.Tačiau vis dėl to nepasuku atgal prie visų klegančio būrio,perdaug kalnų grožis ir laisvės pajautimas mane vilioja.Ah,kad galėčiau daugiau niekada nebegrįžti į tą slėnį,kur taip ryškiai pajuntu,kad esu tik tremtinė.....

Staiga išsigąstu - didžiulis vanages praskrenda čia pat virš medžių.Baisu.Bet kur gi aš einu?Juk miškas svetimas - baugus.Pasuku atgal ir po valandėlės leidžiuosi atgal nuo kalno,surandu tą patį keliuką ir skubu namo.Sirdis persunkta baimės,neramiai žvalgaujus į mišką,tarsi laukdama,kad koks nors baisus žvėris mauruodama nešoktu ant manęs.Prismenu kūdikystėje girdėtas pasakas ir tikrai darosi baugu.Aplink kalnai ir taiga,Aš vienų viena skardžio gilumoje,neramiai besižvalganti į šalis.Tokia maža,menka,palyginus su kalnais.Toks ryškus savęs ir kalnų didybės pajutimas,paliko manę neišdildomą įspūdį.Stai kelias jau priartėjo prie upelio.Užmiršusi baimę,momentui sustojo susižavėjusi,o paskui prieinu arčiau vanden ir atsiremiu į medį,nusvirusi į upelį.Senas medis nuvirtęs skersai upelį,sudarė tarsi krioklį nuo kurio krenta vanduo.Jis jau senas,apauges žaliomis samanomis.Toliau krūmų šakelės nusvirę į upelį.

Saulė prasiskverbusi pro šakas, žaidžia akmonėliais upėlio dugne. Įsiklausau iš krėntančio vandens čiurlenimą ir pajuntu tokį ryškų skausmingą tėvynės įlgesį... O vis dėl to kiek pasakiško grožio ~~sklypi~~ slypi čia, ir aš pagalvoju, ar kas kada nors pastebėjo šią mažutę užtvanką, ar sustojo valandėlei pasigérēti jos grožiu ... pasvajoti apie kažką brangesnį už gyvenimą ...

Po valandėlės išėjau į laukus. Čia dirvoje velėnas verčia traktorius. Štai prie kelio tas pats berželis, kur prieš metus laiko, aš pirma kartą ^{juodą} valgiau traktoristų duoną, kartu su ja nurydama ir ašaras. Keliiasi, bunda prisiminimai iš vėliai tarsi pergyvenu tą patį anų dienų siaubą. Juk čia tuose laukuos buvau purvinas "pricepčikas", dėl tais laukais praeinu mokytojos vaidmenyje ... Tačiau taip pat sužeista širdimi ... taip pat tik tremtinė ... "

Sunkios lietuviams buvo tremties dienos Manzurkoje pirmais metais. Kauno miesto inteligenčiai, naktį išvežti nėtikėtai iš namų, neturėjo didesnių maisto atsargų, spėjo pasiimti tik drabužių, kuriuos vėliau iškeitė į maistą. Prieš atvykstant tremtiniams, vyko kaimo gyventojų susirinkimas, kuriame buvo išaiškina, kad atvyks "fašistai" arba jiems prijaučiantys. Nežiūrint to, atsراudo vietinių žmonių, kurie nepabūgo atvykusių. Mokytojas Jelizarovas Akelaičiams atvykus, atnėšė virtų bulvių su lupenomis ir virinto vandens. Tai reikėjo ivertinti, nes po karo vietiniai taip pat badavo. ~~XXXXXX~~ Duonos gaudavo tik dirbantys, o ligotiemis tai nebuvo numatyta. Lietuviai geru žodžiu mini Manzurkos komendantą, tačiau jau po 2 metų komendantūrą panai-kino ir šeimas perkėlė į kitus kaimus. Akelaičių šeimai leido išvykti gyventi į Irkutską, nes ^{Lavuos} jie sužadėtinis, baigęs Kauno Politechnikos institutą, pasiprašė paskyrimo į Irkutsko sritį. Netrukus jie sukūrė Milvydų šeimą. Mokytojas J. Navakas išvyko gyventi į Charbatovą.

Trečia diena Manzurkoje išaušo saulėta. Ankstyvą rytą visa grupė palydi spaudos ir televizijos darbuotojus į Kačugą, o delegacijos vadovą Arvydą Kalėdą su kryžiumi į Irkutską. Pirmieji sėkmingsai įsėda į autobusą, o kryžiu įkeliamę į pienovežį, kuris su pienu grįžta į Irkutską.

Pasiskirstome darbais: dalis eina galutinai sutvarkyti lietuvių kapus, o trys - į paštą, kuriamė dirba buvusios Iaimos Akelaitytės mokinės: Sukanova Marija Krapivina 1933 m. gimimo ir Solnceva Lilija Jesejevna (Hmieliova) 1930 m. gimomo. Jų atmintyje išlikęs mokyklinis spektaklis, šokis, išvyka į apžiūrą. Lilija yra ašaromis akyse priminė savo klasės draugus lietuvius: Jakubaitytę Ireną (gyveno Traktuvaja Nr. 62), Navickaitę Novą, Vincą (vadino vintiku). Jos lūpos taré pačius gražiausius žodžius apie juos.

Tarktovaja 84^a name gyvena buvusi medicinos sesuo Rykova Jekėna Vasiljevna. Ji prisimena medicinos seserį Jułę 1938 m. gimimo, sanitare Emilę 36-40 metų amžiaus. Dar į ligoninę dažnai užeidavo mergina vardu Danutę, kuri labai norėjo tapti medike.

Po pietų atsisveikinome su Manzurka. JUdame į šiaure pievomis, kairėje pagrindinis kelias - traktas, dešinėje Manzurkos upė. Lynoja, todėl greitai peršlampa apavas. Po valandos jau Poloskovo kaime kalbamės su Svinina Marija Gavrilovna.

- Litovcy žyli horošo! Imeli salo, kalbasu, horošo odety... - vardijo lietuvių materialines vertynes. Kasė duobes elektros stulpams, dirbo statybose. Dauguma būvo moterys.

Aplankome 83 metų čerkesą Chaseiną Māchailovičių Ageevą - karą iš invalidą. Frieš kaxę karą buvo tarybos pirmininku. 1941 metais prie Leningrado dalyvavo karo su suomiais. 1942 metais grįžo sužeistas ir kontūzytas. Tais pačiais metais išrenkamas kolūkio pirmininku (prieš jo norą). Dirbtį buvo sunku. Vietiniai gyventojai badavo. Dienai dirbančiam skirdavo 200 g tūkst. duonos.

Lietuviai bendravę tik tarpusavyje. Bendrai rinkdavosi į vieną trobą, giedodavo giesmes. Mini Sadauską, kuris jiems vadovavo. Jis skaito, kad jis buvo kumigas. Po dviejų metų lietuvius visus kažkur iškélé. Kaimas kapinių neturi, todėl mirusieji laidojami Manzurkoje. Iš lietuvių tais laikais numirė senukas, kurio pavardės neatsimena.

Su šiuo kaimu greta 4 ujevo kaimas. Čia apie lietuvius informacijos nepateikė. Keliauome toliau, lyti nustojo, todėl per pelkes pasukome link Manzurkos Upės. Netrukus įsikuriame vaizdingoje vietoje ir pasimaudę, pavakarieniaiavę, sumigome keturiolikos žmonių grupę.

7 valandą ryto, prikėlęs budinčius, per pelkes patraukiau link trakto: Kačugo-Irkutsko autobusas turėjo atvežti žinias iš Irkutsko, perduotas telefonu Kačugo rajoninio laikraščio redakcijai.

Netoli autobuso stotelės pasitiko buriatas:

- Ostanavisi, amerikanec, pogovorim! ~~MAXXX~~ Matomai, jū malonai nustebino mano aukštasis ūgis, geltones boloninis kostiumas, ~~spalvą~~^{trispalvę} kepurė, einu vienas su kuprine, pasikabintęs vokišką kompasą, ~~berubly~~^{burobly}, kompax foto aparatą, per pelkes, kur normalus žmogus paprastai nevaiksto. Prisistačiau, įteikiau gairelę, pasiūliau "Atgimimą" rusų kalba.

- Kak tam vy, razobralis s etim paktom! Dabar es nustebau, kad štame užkampyje net buriatas apie tai girdėjęs.

- Nam to davnė jasno, no eščio Maskva rasbirajaca! - atkirtau aš. Kalba daugiau lietė ekonomika, respublikos savarankiškumą. Siltai atsiliepė apie deputatės Prunskienės kalbą TSRS Aukščiausioje Taryboje. Paaiškino, kad Stalino laikais daug buriatų perkėlė prie Baikalo ežero, praktiškai ištremdami iš Kačiugo rajono.

Prevažiavo du autobusai, bet nei man žinia nmatkeliaavo, nei mano buriate paėmė. Pagaliau sustojo plenovežis ir diskusijos nutruko. Tik spėjome vienas kitam ranką paspausti ir priimti linkėjimus lietuvių tautai. Su grupe turėjome susitikti Litvinovo kaimo kapinėse, tačiau vienas aplinkiniu keliu atvykau greičiau ir apžiūrėjęs kapus, nutariau pasikalbėti su vietiniiais gyventojais. Nusižiūrėjau ~~MAXXX~~ seniesnio amžiaus burietą ir priėjau:

- Ar čia gyveno ~~MAXXX~~ po karo lietuvių? - paklausiau rusiškai.

- Ničovo neanaju, ukedži ot siūde, nemėsai rabotat! Žibėgusių iš kiemo dviejų vikliniu sunų nervinis stovis pralenkė Šeimininko. Ilinė dau pro vartelius į gretimą kiemą ir apaidžiaugāsu, pamates krūva vaikų, ir įvairaus amžiaus buriatų moteris.

- Rybu lovit priechal? - su pašaipa viena klausia.

- Izučaju Stalinskije vremena

- Nenapominaj etovo imia,! - pradėjo klykti viena senė, o kita pasislėpė ~~treboje~~, nutraukę mano aiškinimą. Tokiau girdėjau tik buriatų kalbą ir šiuo momentu pasigedau lietuvių-buriatų pasikalbėjimo žodyne. Nutariau čia šunų nelaukti.

Gatvėje pasivijau burių mažų vaiku ir dvi darželio auklėtojas. Malonai sutiko nusifotografuoti, atsakė trūpai į visus klausimus, todėl apie jų tautą likau geros nuomonės. Jie taip pat kovoja už įvarčių upės ir Baikalo ežero išsaugojimą kaip gėlo vendens šaltinių. Atvykus grupėi, patraukėme vietinių merginų nurodytu maršrutu, kuris tenkintų ir aukštessnės kategorijos žygio turistus. Bjomė Manzurkos upės pelkėmis, o pakilus į kalnus atsivėrė Nikilej kaimo vaizdas. Nusileidę prie upės, susiradome brastą. Dar valanda laiko ir vėl kapinės.

Aptvertame didžiuliame žemės plote,užėlusiame aukęte žole,ieškome kapę su kryžiais.Randame,kad čia palaidoti Soroka Augustas (1957 10.06) ir Sorokienė Paulina (1953 08 01) ir dar keli lietuvių kapai su nuvirtusiemis kryžiais.Aptvarę kapus,pasukame į kaimą.

Užklausus vietinių gyventojų ar čia gyvena lietuvių šeimos,vienė moteris palydi iki tremtinių namo.

- Laba diena! -vos ne chorū sveikinamės,pravėrę vartelius.Moteris kieme neteko žado.Pakartojame sveikinimą rusiškai,tačiau neatseko.Pasisakome,kad ieškome lietuvių - Savukynaitės Elės.Pagaliau išgirstame gryniausia lietuvių kalbą:

-Tai aš,labo diena!

Pekviečia į trobą,atnesa duonos,pieno,sviesto.Mes ištremukiamė lietuvišką desrą.Įsikalbame.

-1949 m.kovo mėnesį mūsų 5 žmonių šeimą išvežė iš Veisiejų,Sadžiūnų kaimo.Areštuoči atėjo vienas rusų kareivis,kiti -lietuviai.Turėjome 35 ha žemės.Viša turta nacionalizavo.Geležinkelio stotyje tėvas paragino bėgti.Pasigirdo šūviai,greitai mane pavijo,smarkiai mušė.Gerai,kad rusas užtarė ir nuramino:"Nebijok vaikeli,meškos ne suės,ten rusei neblogi žmonės". I Irkutsko patekome į Kersukovo kaimą.1969 metais žuvo brėlis Zigmantas,ten jo kapas.Vedžiau trentinių ukrainietių iš Lvovo Muchą,todėl pervažiau gyventi į Nikilej kaimą.1970 metais tėvai ir sesuo grižo į Druskininkus.

-O Jūs,ar norite grižti į Lietuvą?

-Čia turiu namą,karvę,užsiauginame daržoves,gyvename neblogai.Su kaimynais sutariame.Lietuva geriau man nepasiūlys.O dar ten žiūri kaip į tremtingę.S.m. kovo mén.6 dieną nuvykau į Vyr.archyvų valdybą gimimo metrikų,kad gimus 1933m.,nes pase įrašyta 1937metai.Turėjau trijų liudininkų iš gimtinės pareiškimus,Veisiejų klebono išrašą iš bažnytinių knygų,kad gimus 1933metais.Vyr.archyvarė K.Glinskytė suplėsė mano pažymą atvežta iš Kačugo ir nieko nepesus išvažiavau.Žinoma,skundą parašiau.Valdybos viršininkas V.Kardama-vičius 1989 05 05 atsiuntė raštą,kad minėtai darbuotojai pareikštai papeikimas ir gimimo liudijimas Savukynaitės Elenos vardu issiuysta į Kačugų metrikacijos biurą,bet mano vardas Elė.Man tokį metrikų

nereikia!

Moteriškė užgautu tonu, atsiprašydama, pereidavo savo mintis dėstyti rusiškai. Jėjo vyras, todėl atsisveikinome. Abudu palydėjo, mielai sutiko nusifotografuoti.

Aplankėme dar vieną lietuvių Miliūvienę - Janulevičiutę Anelę, Broniaus 1928 m. gimimo. Ją su vyrų išvežė 1949 m. kovo 26 dieną iš Lazdijų raj. Šaulėnų km. Keturių mėnesių vaikas liko Lietuvoje, o vėlāu 5 metų paaugintas gyveno kartu su tėvais Sibire. Kokį jaukumą sukurė pirmoji lietuvių, to negalima pasakyti apie antrąją. Visiškas šaltumas, nora lietuviškai šneka gerai. I tautinę simboliką žvelgia įtariai, net jos nenorejo priimti. Spaudą prenumeruoja tik vietinę, kuri žinoma, neatspindi tikrų įvykių Pabaltyje, Lietuvoje. Ji paaiškina, kad kapinėse palaidota trys Sorokos motiejūnienė, Pečiukonis, tačiau tiksliai kapų neatsimena, nes senai juose lankėsi. Gavome iš jos Sarokaičių Aurelijos ir Adékés adresus. Pirmoji gyvena Irkutske, o antra - Lazdijuose.

Vėlokes laikas, todėl skubame prie upės iškurti iki sutenų. Ryte s valandą vėl žygiuojame į Šiaurę. Netoli Charbatovo paveja tarybinio ūkio direktoriaus Popovo Valerijaus Aleksejevičiaus gazikas. Išlipus jam iš mašinos, užsimezga draugiškas pokalbis. Direktorius domėjos apie Lietuvos žemės ūkį, ekonomiką, pertvarką politiniame gyvenime. Siūlė kreiptis, jeigu prireiks pagalbos.

Netrukus dirbome Charbatovo kapinėse. Čia matosi du kapai bendri, ant vieno iš jų 1. Savukyno pavardė. Greta Aleksonio Prano kapas. Čia vėlāu paliksime atminimo lentą, kurią pritvirtinti padėjo tarybinio ūkio darbuotojai. Toliau matosi Vinco Česnavičiaus Andrius (1902-1951) kapas. Ši lietuvių gerai prisimena vietiniai gyventojai kaip pžuiķų stalių. Tolokai nuo šių kapų sutvarkome Laimutės Antanavičiutės kapą. Vėliau už 4 m. nuo Savukyno kapo žolėse atrandame mažą kryželį ir žemės kauburėlį. Manome, kad čia palaidota mokytojo J. Navako 1,5 metų amžieus dukrelė Birutė.

Vaikščiojant po kapines, matosi išmėtyti žmogių kaulai, kaukolės, išvartyti senoviški kapų antkapių. Dalis kapų medinių tvorelių apdegę, nes čia deginama žolė.

Lietuvos moksleiviai - trentinių keliais (tėsinys)

Liepos 25d.dzūko Banio Albino (1912-1958) palaikai atsisveikino su amžinu pasalu alsuojančia Sibiro žeme ir jau nuolatinai prisiglaudė Alytaus kapinėse.Liko dar KOrsukovo ilstetis Paulavičiai Jonas ir Ona,trentyje žuvę Goberis,Savukynas Zigmantas.Visi jie ištremti kartu su dar 20 šeimų iš Lazdijų rajono.Dabar KOrsukovo kaime liko gyventi tik viena Paulavičiutė -Kakulina Ona apie kuria rajone sklinda legenda,kad gyvena kaip rojuje:siltnamystė sirpsta pamidorai,gražūs agurkai,kiemas medžio lentomis padengtas,kambariai kilimais iškloti,tvartai pilni galvijų.

Kalbančs su alytiške Banio dukterimi Ona, savo vaikystę praleidusią Korsukovo kaime.

- Man buvo šešeri metai,seserisai Elvyrai -> savaitės,broliai Albinui aštunerį metų,kai tėvus areštavo Dziviliškių km. Lazdijų rajone.Išvežė 1949 m.kovo mėn. į Seštokų geležinkelio stotį.Norėjome bekona paskersti,gavome kareivių leidimą,bet lietuvių uždraudė... Todėl išvažiavome su tuo,ką tai valandai paimiti spėjome - prisimenu jai.

Mūsų grupė atėjusi liepos 28 dieną į kapines,gailėjusi,kad negali jo padėti Banio šeimai šioje garbingoje misijoje:gražinti tėvą Lietuvai nora po mirties.Mažojo mūsų respublikoje daug tų organizacijų, klubų,visi tik lekiame,skubame,tačiau nevisuomet tie žingsniai sutampa.Trūksta informacijos,koordinacijos,jaučiasi skubotumas.Daugiau galėtų padėti spaude,televizija konkretiems darbams įgyvendinti.Tokios mintis dėstė jaunimas, tvirtindamas atminimo lenta prie z.Savukyno kapo.

Prieš lietuvių kryžiai lenda į akis "maskara",dūžgia debesys mūsių bei uodų.Aplink žaliuoja aukštūs javai,gražiai sukrauti sieno kūgiai nušienautose pievose,o už 100 metrų gražioji taiga tiesiog traukia į

gilumą! Grožėdamiesi gamta, lauko keliuku išeiname prie Lenos: 4-6 metrai gylio, o dugnas kaip ant delno. Čia Malaja Tarel kaimas.

Vietiniai pasakoja, kad 1949 metais buvo atvežta 11 lietuvių šeimų, turėjo miltų, kruopų, lašinių. Gal todėl čia niekas neumirė? Kausime ar čia dar gyvena Petras Sviderskis? Patarė ieškoti Biriulkos kaimo kontoroje, nes ten jis dirba brigadininku. Lėjė į kaimą sustinkame Arménų statybininkų grupę, parodo, kur kontora. Kaip tik buvo gatvėje išėjęs atsisveikinti Biriulkos tarybiniio ūkio direktorius su kaimyninio ūkio direktoriumi. Maloniai priėmė lirtuvišką atributiką, pasidomėjo įvykiais Lietuvoje. Pasiūlėme dalį atsakymų paieskoti laikraštyje "Soglasije", kurių buvome pasiėmę gerą pluoštą. Direktorius sužinojęs mūsų misiją, pasisiulė, kartu paėmus mūsų ieškomą lietuvių, nuvežti į žalogo ir Biriulkos kapines.

Žaloge radome alytiškio KUžnicko Juozo tėvo kapą, kuris vienintelis iš šeimos Krolikaukio kaimo 1949 metais buvo išvežtas. 1953 m. nesulaukęs nė 60 metų, taip ir mirė neprisitaikęs prie atšiaurių Sibiro sąlygų.

Tik kapinėse vyko pažintis su mūsų rajono tremtiniu:

-¹Gvenome Simne, Dariaus-Girėno gatvėje. Turėjome 15 ha žemės, bet sunkiai sekėsi mokėti pylavas. 1948 m. rugpjūčio mėnesį tėvą ir brolij Mykolą arrestavo Seirijose ir išvežė į Krasnojarsko sritį. 1949 m. kovo 25 d. ištremia motiną su vaikais Petru, JOnu, Juozu ir Jadze. Aš buvau vyriausias -²3 metų, jauniausiam buvo 10 metų. Balandžio 12 d. buvome Irkutske, iš ten nuvežė į Kačugą. Ten praleidome 2 parą, kol atvežiavo žalogo kolūkio pirmininkas. Jis paėmė visas 46 šeimas su mažais vaikais ir seniaisiais. Vėliaus vaikams pasugus, jis džiaugėsi priuikiu darbo žėga. 1957 metais per svetimą žmogų pasiuntėme Irkutski laišką reabilitacijai, nes iš Kačugo žmogai laiškai neiseidavo. Šeima vėliau grįžo į Lietuvą, dauguma gyvena Alytaus mieste. Mykolas liko gyventi Krasnojarske, o aš -Birulkoje.

-Negalvojate vykti į Lietuvą gyventi?

Vieitoje atsakymo jis ištraukė Kauno tremtinių klubo skelbimą vie-

tiniame laikraštyje ,kviečiantį visus Irkutsko srityje gyvenančius tremtinius atsilliepti.

-Rašėte jiems?-klausiu jo.

jis tik papurto galvą ir vėl prie širdies į vidinę kišenę paslėpė popieriaus skiautelę,kuri ,matyt, pirmą kartą pokario metais lietuviškai sušildė.

Aplankome Birulkos kapines.Aiskūs Seštukienės Ievos(1885-1956), Matulionienės Petronėlės(1874 05 15 - 1955 11 15),Jono Kušlio (g. 1888m.) kapai.Tvorelių vidiniuose kampuose išaugusios 6 metrų aukščio eglės.Ketvirtas žym kapas be užrašo ir be eglių.Matau,kaip direktorius su pasigerėjimu stebi mano komjaunuolių vikrų darba, tvarkant kapus,o Petras kažko šiltą giliai sisimgstęs.

-Važiuok į Lietuvą gyventi,laukiamu šeimos svečiu busi!-draugiškai apkabinu per petį.

-Gal reiktu visgi važiuoti,nes čia nė kapo mano niekas neaplankys -ištarė rusiškai su ešaromis akyse.

Tik grįžęs į Lietuvą išsiaiškinau,kad Petras nepaminėjo sesers Genovaitės Sviderskaitės (g.1924.01.02),kuriai nebuvo lemta tremtynio dalia.1950 metais jinai baigė KKI su pagyrimu,dirbo institute dėstytoja,1947-60 metais Žaidė krepšinio LTSR rinktinėje.Vėliau treniravo TSRS merginų krepšinio rinktinę.LTSR ir TSRS nūspelnuusi trenerė 1973 metais buvo aviokatastrofoje Čekoslovakijoje.

Tai kodėl Petras Sviderskis turi išbūti tremtyje iki gyvos galvos?Ar dėl to,kad Lietuvoje nerandame viengungiui vyrui kambario bendrabutyje tokį dydžio,koki suteikė Birulkos tarybinis ūkis,ar manomme,kad anais laikais dirbdamas šemę kenkė tautai,ją permaitindamass?!O jeigu asmens byla pavarčius rasime,kad ištremtas "po ošibke"!

Tai gal visgi rajono vykdomajam komitetui reiktu ištaisyti savo pirmtakių klaidas ir pakviesti sugrižti geriausius rajono ūkininkų sūnus į tėvynę.Gal ir Simno tarybinio ūkio direktorius paaukos bent dalį savo brangaus laiko ir apvežiuos Petrą Sviderskį po savo valdas kaip Birulkos t.ūkio direktorius Bolšedvorskis Aleksandras Mihaailovičius iki sutemų pats vairavo gaziką lietaus išplautais tai-ges keliais ir vis savo brigadininką ragino:

-Turi gi atostogas,bent papsidairyk gimtinėje,matai,tautiečiai kviečia.Matydamas,kad tas jau rimtai susimastė,pakvietė visus pavakarieniauti į valgyklą.Mes stebėjomės iš kur tiek pas sibiriečius gerumo;jautrumo žmogui.Man,atrodo,kad Lietuvoje šito dar trūksta.Gal tai ir atsakymas į rusės Mažurkoje, į čerkeso Poloskove,buriato Žitvišovą, į arméno Birulkoje klausimą:kodėl Sviderskis negrižo kaip visi lietuviai į tévynę?

(bus daugiau)

Rimantas Kazlėnas
Alytaus 2 PTM direktorius

Lietuvos moksleiviai -tremtinių keliais
(tėsinys)

-Žyli li ždies litovcy? -paklausiau buvusi Kačugo "Lenskių rastrel" kolūkio pirmininką Podpruginą Piotrą Michailovičių apie pokario tremtinius.

-Da, prिनimali planovych spec. poselencev.

1949 metų balandžio mėnesį jis priėmė 10 šeimų iš Lietuvos, tačiau dėl blogų sąlygų barake, kelios šeimos pareikalavo perkelti į kitus ūkius. Liko Kačuge gyventi Donatas Kirslis, Algirdas Jakubauskas, Jonas Grigaravičius, Mikalonijus ir Bankausku šeimos

Aplankius Kačugo kapines, randame tik Žiurinsko Simo(1884 -1955) ir Arlausko Bältraus(miręs 1949.06.15) kapus su užrašais „dar keilių nežinomų su tvorele ir kryžiumi.

Grižę į Lietuvą aplenkome mokytojo Arlausko šeimą Jonavos rajone Panoterių kaime. Stebino šių žmonių išlikusi jaunatviška energija optimizmas, pareigos jausmas kas kelinti metai aplankytį tėvo kapą Sibire.

-Grižęs iš darbo švietimo skyriaus vedėjas Donatas Kirslis tarė: "Juozai, kažkas bus -susirinko visi stribai, o man šikart liepė eiti namo", - prisimena mokytojas 1949 metų kovo mėn. 25d. Ukmergės rajone Vidiškiuose. -Neseniai buvau vedęs, laukiau atvažiuojant žmonos iš gretimo kaimo, todėl ryte papiovėme didžiulę kiaulę. Sugužėjus vyrams į kambarius, nežinojau ką daryti su dar neatvėsusia skerdiena, todėl lašinių paltį įbrukau vienam iš stribų. Rusų kareivis sulaikė "nedalyk mėsos, nes jos tau ten reiks" ir patarė dėti į maišus, o vagone, subadžius lašinius peiliu, užsūdyti. Pats išpylė miltus ir padavė trūkstamą maišą, paaiškinęs, kad mėsa svarbiau. Donatui pakuždėjau, kad rūbų spinta jo, buvau tikras, kad jo neveš ir jam baldas liks. Kokia naivi jaunystė!

Kačuge Juozui Arlauskui mokytojauti neleido, todėl teko dirbti lauko darbuose, miške, kurį laiką pas stalių Bankauską dirbtuvėse. Gerai mokėjo iš tévo rusų kalbą, todėl prašési priimamas mokytis į Kačugo pedagoginę mokyklą, nors į Lietuvoje buvo įgyjęs aukštesnį mokslo cenzą. Prikalbino milicijos viršininką išduoti ~~ten~~ leidimą, tačiau įlékės kolūkio pirmininkas Podpruginas į kabinetą, paleido seriją: "Inteligent, nariadilsia, ušiol s raboty ..." ir išsivedė. Netrukus Grigorij Jakovlevič Jasins - mokyklos direktorius pats pareikalavo vokiečių kalbos mokytojo. Ūmus kolūkio pirmininkas tik po ilgo pamokslo nusiramino ir visgi nusprendé milicijai pateikti

teigiamą Arlausko charakteristiką:"Lučše vsech pachal, nužno cho-rošo pisat!", Mokytojo karjera Kačuge tėsési neilgai. 1952 metais išėjo nurodymas atleisti iš darbo lietuvių. Manoma, kad tam "padėjo" inspektorius lankęs mokytojo Arlausko pamoką, kurioje jis aiškino mokiniams, jog bulvė į Rusiją atkeliaavo iš Amerikos. Laimė dar, kad komendantas išleido jį mokytojauti už 25 km. Angos kaime. 1951 metais mokytojui pasisekė istoti į Irkutsko pedagoginį institutą, užsienio kalbų fakultetą, kuri 1956 metais sėkmingesnai baigė. 1953 metais, visų lietuvių studentų "baubė" buvo marksizmo - leninizmo įskaita, nes dėstytojas visiems surašė skolas. Tik po Stalino mirties buvo įmanoma atsiskaityti ir tėsti mokslo slėnus toliau. Dėstytojas po to išėjo iš instituto.

Sesijos metu studentai pajusdavo laisvę, dalinai užmiršdavo tremtinio dalią. Kartu mokėsi mokytojas Juozas Navakas, poetė Ramutė Skučaitė, Onutė Mikalonytė-Grigaravičienė, kuri institutą baigė nuo pagyrimu ir dar keli lietuvių.

Paskutinei sesijai 1956 metais mokytojui Arlauskui išdevė pasą, o tai reiškė, kad jis laisvas. Buvo uždrausta registracijos toje srityje (Lietuvoje) iš kur ištremtas, bet téviškės trauka atvedė jį į Molėtų miestelį. Pasū stale patyrė greičiau nešdintis iš Lietuvos. Teko važiuoti į Širvintus pas giminės ir su namų knyga eiti vėl maldauti leisti gyventi Tévynėje!

"Priregistruosiu, sėtave ištremiau, tave ir priištū, - nudžiugino pasū stale, ~~dirbtuose~~ ankšciau buvęs stribų vadas Vidiškiuose. Tada ir Svietimo ministerijoje vedė kalbą dėl darbo. Paskyrė į Sintautų vidurinę mokyklą Sekių rajone. Taip iki šios dienos auklėja jaunąja kartą.

Baigési atostogų laikas. Pagaliau traukinys rieda Lietuvos žeme.... Mus užlieja neapsakomas jausmas. Tremtinio jausmas, kuris turi teisę sugrižti į Tévynę. Būtent dabar visi supratome tą tragediją, kokia patyrė Lietuva pačiame dvidešimtojo amžiaus viduryje, kai be kaltės ir be nuodėmės vežė šmones į Sibirą, vežė - kančias ir mirčias. Pilnei supratome 50000 ištremtųjų į Irkutsko srityj dalią, kurie neturėjo teisės sugrižti. Mūsų mintyse skambė tremtinio B. Mačionio eilės:

Svetimas dangus man svetimi jo skūautai-
Ne, po dangumi tuo neprigyt man-
Kuo tave atjausti išvešta, sugriausta,
Mano brangužėle vargo Lietuva?!

Nužvelgiu jaunimą. Visų veidai susimastę, kliaidžioja Sibiro platybėse. Kapinės, kryžiai... Be galio daug įspūdžių, išgyvenimų. Kaip jiems tai perteikti savo bendraamžiams? O kiek dar klausimų neatsakyta!

Kaip paskaičiuoti ir surašyti dvasines ir materialines tremtinijų sukurtais Sibire vertėbes? Kaip įamžinti išblaškytos tautos, skausmą? Kas pasidėmes treminio šeimos likimui? Iš šios atzakytinė padėtis visa Lietuva!

(pabaiga)

Rimantas Kazlénas

Alytaus 2 PTM direktorius

Nuotraukos: Arlausko Baltraus antkapis

Lietuviai tremtiniai - ūrkutsko pedagoginio instituto studentai. Pirmoje eilėje: O. Mikalonytė, J. Arlauskas, I. Jančiauskaitė, R. Skučaitė, už jos J. Navakas.